

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXII

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU
Prof. Dr. Talat KOÇYİĞİT
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY
Doç. Dr. Esat COŞAN

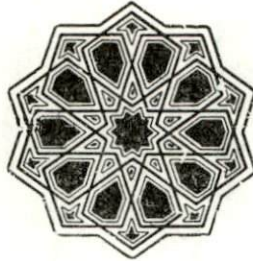
Makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
YARATIMDA YILDA BİR ÇIKARILIR

ÇİFT / XVII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ-ANKARA.1978

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Prof. Dr. Şakir BERKİ, <i>İslâm Hukuku Miras Sistemi ile Medeni Kanunun Miras Sistemi Arasındaki Farklar</i>	1
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Tefsir'de Atâ b. Ebî Rabâh ve İbn Abbâs'dan rivayet ettiği Garibü'l-Kur'anı</i>	17
Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY, <i>Eski Çağlardan bu yana zaman ölçümü ve takvim</i>	105
Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>Zamanımızda Ege Alevileri</i>	139
Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>İslâm'da Terbiyenin Önemi</i> ..	151
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Beynimizin Ruhsal Mu'cizeleri</i>	157
J. Heywood THOMAS, <i>Paul Tillich, Çeviren : Doç. Dr. Mehmet DAĞ</i>	201
Doç. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI, <i>Hariciliğin Doğuşu ve Fırkalara Ayrılışı</i>	245
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Türkiye'de Defter ve Dergi Biçiminde Fasl Yayınları</i>	277
Edward D. VOGT, <i>Din Sosyolojisi Araştırmalarında Objektiflik, Çeviren: Dr. M. Rami AYAS</i>	297
Dr. Mehmet AYDIN, <i>Gazâlî'nin "Kubb" Nazariyesinde "Allahın Sıfatlarının" Anlam ve Önemi</i>	307
Antoine VERGOTE, <i>Çocukta Din, Çeviren : Erdoğan FIRAT</i> .	315
Dr. Abdülkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Hacr</i>	331
İhsan TURGUT, <i>Platon'da Bilgi Türleri</i>	349
Dr. Günay TÜMER, <i>Bîrânî'nin Türkoloji ile İlgili Olarak Verdiği Bilgiler</i>	361
Dr. Ahmet UĞUR, <i>Selim - Nâmeler</i>	367

KİTAP TANITMA VE TENKİTLER

Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Mevlevî Ayinleri</i>	381
Dr. Mustafa FAYDA, <i>Kitabu'l - Marife ve 't-Tarih</i>	383
Dr. Mustafa FAYDA, <i>el-Ahbaru'l - Muvaffakiyyat</i>	385
Dr. Mustafa FAYDA, <i>Fıkhü'l - Mulûk ve Miftahu'r - Ritâc el - Mur - sad alâ - Hızaneti Kitâbi'l - Harac</i>	389
Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>Kur'anda Tababet</i>	393
Dr. Günay TÜMER, <i>Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ</i>	397

ABDULAZİZ B. MUHAMMED ER-RAHBİ EL-HANEFİ, *Fıkh-u'l-Mulûk ve Miftahu'r-Ritâc el-Mursad alâ-Hızâneti Kitâbi'l-Harâc*, edition critique: Dr. Ahmed Ubeyd el-Kubeysî, C. I. Bağdat 1973, s. A. Ş-1-723; C. II. Bağdat 1975, s. 1-653.

Ebu Yusuf'un (113-182/731-798) *Kitâbu'l-Harâc*'ı, bize intikal etmiş en eski ve en önemli İslâm kaynaklarından birisidir. Gerçekten bu eser, Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler zamanındaki malî ve iktisadî konuların uygulanış şekilleri başta olmak üzere, Beytülmâl, gelirler, giderler, vergiler ve çeşitleri, tahsil şekilleri, vergi mükellefleriyle devlet arasındaki ilişkiler, harcamalar, kamu görevlileri ve maaşları gibi konularda bize verdiği bilgilerle, yalnızca İslâm Hukuku bakımından değil, aynı zamanda İslâm Kurumları ve idaresi, ekonomi ve malî tarihi bakımından da değerlidir.

İslâm kültürü içerisinde, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Hadis ve bilhassa Fıkıh dalındaki kaynak eserlere pekçok şerhin yapılmış olduğunu bilmekteyiz. Bu şerhlerin fazlalığı dolayısıyla, orijinal eserler azalmış ve bunların yerini "şerh" veya "muhtasar" şeklindeki kitaplar almıştır. Ancak Ebu Yusuf'un çok ünlü eseri *Kitâbu'l-Harâc*, yapılan bu şerhlerden nasibini pek alamamış ve -bilebildiğimize göre- yalnızca bir kişi tarafından, hem de çok geç devirde (1184/1770 de) şerh edilmiştir. Bu kadar değerli bir eserin şerhedilmeyişindeki sebebi anlamak kolay değildir. Bu hususun açıklanmasını İslâm Hukuku uzmanlarına bırakarak, burada şu kadarını belirtmekle yetinmek istiyoruz. Şöyle ki, Ebu Yusuf, Hanefî mezhebinin kurucusu İmam Azam'ın talebesidir. Ancak bu eserinde, hocası gibi düşünmediği pekçok konuya yer vermiş ve aynı görüşü paylaşmadığı konularda hocası Ebu-Hanife'nin delillerini çürütmeye gayret etmiştir. Öyle zannediyoruz ki, Ebu Yusuf'un bu yolu, eserinin Hanefî mezhebi mensuplarınca şerhedilmesine adetâ mâni olmuş; diğer mezheplerden olanlar ise, zaten kendi imamlarının eserlerini şerhetmeyi tercih etmişlerdir.

Kitâbu'l-Harâc'a, *Fıkh-u'l-Mulûk ve Miftahu'r-Ritâc el-Mursad alâ-Hızâneti Kitâbi'l-Harâc* ismiyle yapılmış olan şerh, Abdulaziz b.

Muhammed er-Rahbî'nin olup Dr. Ahmed Ubeyd el-Kubeysî tarafından *édition critique*'i yapılmış ve iki cilt halinde yayımlanmıştır.

Şerhin yazarı Abdulaziz b. Muhammed er-Rahbî'nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Ancak yazdığı bu şerhi 1184/1770 de tamamlamıştır. Kufe'ye yakın er-Rahbe köyünden Bağdat'a gelip yerleşen ve birçok bilim adamı yetiştiren er-Rahbî ailesine mensup olan yazarımız hakkında fazla bir şey bilmiyoruz.

Fıkhu'l-Mulûk'u basıma hazırlayan Dr. Ahmed Ubeyd el-Kubeysî yirmi sayfa tutan bir "Giriş" yazmıştır. "Harac" kelimesinin, bazı müsteşriklerin ileri sürdükleri gibi Rum asıllı bir kelime olmayıp, Kur'an ve Hadislerde geçtiğinden dolayı, Arapça kökenli olduğunu belirterek söze başlayan Dr. el-Kubeysî, daha sonra, İslâm Tarihi içerisinde yazılmış olan yirmi beş tane *Harâc* ve *Emvâl* kitabının isimlerini ve yazarlarını sıralamakta ve bu eserlerden yalnızca Ebu Yusuf, Yahya b. Adem (203/818) ve Kudâme b. Ca'fer'in (310/922) *Haracları* ile Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (223/838) *el-Emvâl*'inin bize ulaştığını, diğerlerinin ise mevcut olmadığını belirtmektedir. Şarih Abdulaziz hakkında kısa bilgi verilmiş, şerhin yazara ait olduğu da belgelendirilmiştir.

Dr. el-Kubeysî, yazdığı *Giriş*'in beşinci kısmında, er-Rahbî'nin şerhinin değerini şu sözlerle belirtmektedir: "... Bu şerh, Ebu Yusuf'un *Kitabu'l-Harac*'ının iyi bir metnini vermektedir ki, bu metin daha önce basılmış olanlardan daha değerlidir.¹ Gerçekten er-Rahbî'nin nüshası, Bulak ve es-Selefiyye baskılarında bulunan bazı şüphe, gizlilik ve karışıklıkları gidermiştir..." Ebu Yusuf'un eseri *el-Harâc*'ın basmalarıyla, şârihin metni arasındaki önemli farklar şu üç noktada görülmektedir:

a- Basma nüshalarda bazan farklı anlamlara, bazan da anlamsız kullanılmış yanlış kelimeleri şârihin metni düzeltmektedir. Bu şekilde geçen yanlış kelimelerin doğrusu yazılmış ve bunlara dipnotlarında işaret edilmiştir.

¹ İlk baskı 1302 de Bulak'da, ikincisi ise, ilk baskı ile Timûriyye'deki yazma karşılaştırılarak Kahire'de 1352 de yayımlanmıştır. Ayrıca 1906 da Roma'da İtalyanca, E. Fagnan tarafından "*Le Livre de L'Impot Foncier*" ismiyle Fransızca (Paris 1921), A. Ben Shemesh tarafından "*Taxation in Islâm*" ismiyle Leiden 1969 da İngilizce tercümeleleri yayımlanmıştır. Türkçeye Ali Özek tarafından çevrilmiş ve İstanbul'da 1970 yılında ilk, 1973 de de ikinci baskıları yapılmıştır. Eser daha önce de Türkçeye üç kişi tarafından ayrı ayrı çevrilmiştir. Bunların isimleri ve bazı yazma nüshaları için bkz. Ali Özek çevirisi, ilk baskı, s. 21.

b- Basmalarda bazı kelime ve cümleler düşmüştür. Birçok yerde tesbit edilen bu şekildeki eksiklerden burada yalnızca bir tanesini görelim: Hz. Ömer'in Sahabeye Beytülmalden maaş vermesini ele alan beşinci bölümde "... Rasûlullah S. A. V. in amcası Abbas'a oniki bin..." ibâresinden sonra, daha önce basılmış olan *Harâc* metinlerinde, Üsâme b. Zeyd'e geçilmiştir.² Halbuki Hz. Abbas'dan sonra "... Ali Kerremallâhü Vechehû'ya beş bin tahsis olundu..." ibâresi yeni metinde yer almıştır.³

c- Basmalarda bazı bölümlerin yerleri değiştirilmiş olup yeni metinde yerlerine konulmuştur ki bu şekildeki düzeltmeler dip notlarında gösterilmiştir.

Dr. el-Kubeysi, er-Rahbî'nin nasıl bir yol takip ettiğini şöylece sıralamaktadır:

1- er-Rahbî, bazı kelime ve istihlamların dil açıklamalarını yaparak Ebu Yusuf'un metninin daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

2- er-Rahbî, bazı hükümlerin istinbatında hadislere, eserlere ve haberlere dayanmaktadır.

3- er-Rahbî ekseriyetle Ebu Yusuf'un görüşlerini desteklemek veya metindeki bazı zorlukları gidermek için diğer Hanefi kitaplarından nakillerde bulunmuştur.

4- Şârih er-Rahbî, Ebu Yusuf'un bazı görüşleriyle, Ebu Hanife ve arkadaşlarınınki çatışınca bu ikincilerin düşüncelerini de şerhine almıştır.

5- Az da olsa er-Rahbî diğer mezheplerin görüşlerine zaman zaman yer vermiştir.

6- er-Rahbî, çeşitli vesilelerle, bazı ibarelerin açıklanmasını vesile yaparak başka konulara da yer vermiştir.

7- Ebu Yusuf'un rivayet ettiği bazı hadislerdeki illetleri göstermiştir.

8- er-Rahbî, *Kitabu'l-Harac*'da geçen bazı şahıs, yer ve olaylar hakkında diğer kaynaklardan naklen bilgiler vermiştir.

² Bulak baskısı, s. 25, es-Selefiyye baskısı, s. 43, aynı eksiklik eserin Fransızca ve Türkçe çevirilerinde de yer almıştır; bkz. E. Fagnan, s. 67; Ali Özek, 82.

³ *er-Riâc*, I. 314.

Şârihin kullandığı kaynakları tesbit eden ve bunları ilim dalına göre sıralayan Dr. el-Kubeysî, *Fikhu'l-Mulûk ve Miftahu'r-Ritâc*'ın *édition critique*'ini yaparken, Bağdat'ta, birisi Efkafe, diğeri Irak Müzesi Kütüphanelerinde bulunan iki yazmanın esas alındığını belirtmekte ve bunların tavsifini yapmaktadır. Dr. el-Kubeysî yazdığı "Giriş"i bitirirken çalışmasında nasıl bir yol izlediğini anlatmaktadır. Araştırmacı burada özetle:

1- er-Rahbî hayatta iken istinsah edilmiş olan Evkaf Kütüphanesindeki nüshanın metne esas alındığını ve diğeri yazma ile olan farkların dipnotlarında ortaya çıkarıldığını;

2- Ebu Yusuf'un *Kitabu'l-Harac* metninin şerhden ayrı olarak, sayfaların yukarısına çıkarılmasına ihtiyaç duyduğunu ve er-Rahbî'nin rivayat ettiği bu metin ile, kaynağın iki ayrı baskısının karşılaştırıldığını ve farkların dipnotlarında belirtildiğini;

3- Açıklamaya ihtiyaç duyulan bazı kapalı ve karışık noktaların izah edildiğini; metinde geçen şahısların hal tercümelerinin yazıldığını, ayet ve hadislerin yerlerinin gösterildiğini; er-Rahbî'nin nakiller yaptığı kaynakların yerlerine ve nakledilen ibârenin asıl metinle herhangi bir farklılığın bulunup bulunmadığına işaret edildiğini;

4- Şerhin sonunda, metinlerde geçen ayetlerin, hadislerin, müellifin şeyhlerinin isimlerinin, özel, kabile ve coğrafya isimlerinin ayrı ayrı "İndeks"inin yapıldığını, söylemektedir.

Böylece *Kitabu'l-Harac*'ın, daha iyi bir metni, hem de şerhiyle birlikte, araştırmacıların faydalanmasına sunulmuştur. Dr. el-Kubeysî'yi tebrik ederken Türkçe tercümenin yeni baskısında bu metinden faydalanılmasını dileriz.

Mustafa FAYDA